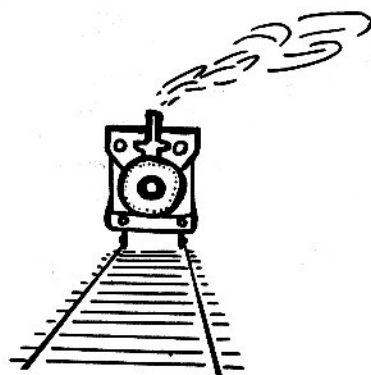

De som rev rälsen var åtta till nio
 man och arbetet skedde på ackord.
 Man var tillfälligt utan arbete, för
 tunnplåtverket skulle repareras.
 Det hela gick fort. Efter lika många
 dagar som det tagit månader att
 bygga banan var man kommen till
 skrotsprängningsplatsen i åsen vid
 Snöplogbacken. Därifrån och in till
 bruket fick spåret ligga kvar för att
 otympligt skrot där skulle kunna
 sprängas i mindre stycken, innan
 martinugnarna slukade det hela. I
 ugnarna hamnade även den räls
 som revs och blev måhända järn-
 vägshjul istället.

Lokstallet, som tjänat ut, revs något
 år efter att trafiken på banan
 upphört.

Här kan vara på sin plats att låta
 Frans Ljunggrens "Avskedet" bli
 ihågkommet:

För fyrtio år se'n en högsommarkväll
 Man gick att beskåda ett under,
 En ånghäst var kommen så knubbig å snäll.
 Och hästen var du, Vaulunder.

Din färg var dock ej något vidare skön
 Du ännu ej fått denna bruna,
 Du var grå när du kom, snart du målades grön
 Av nuvarande prosten i Tuna.*

Under fyrtio år har jag stått på din rygg
 Och blev utsedd att tömmarna sköta,
 Jag ständigt har känt mig så lugn och så trygg
 Vad äventyr än månde möta.

I fyrtio år, denna tid så lång,
 Du travat så villigt och trogen
 Vål haver du snedsprång gjort någon gång,
 Men aldrig det burit åt skogen.

För Lisjöbor blev du oändligen kär,
 De gratis fick åka var givet,
 Och gummorna ropte i korus så här:
 "Se nu kommer Lunkamelivet".

Ur klaraste källan i allmänningsskog
 Du fått dricka och krafter fått samla,
 Även jag där har druckit, och därför nog
 Vi se unga ut fastän vi ä gamla.

Men du har dock ännu så präktiga ben,
 Du kan trava samt frusta och röka,
 Men det knakar i lederna, magen är klen
 Du läkarvård snart måste söka.

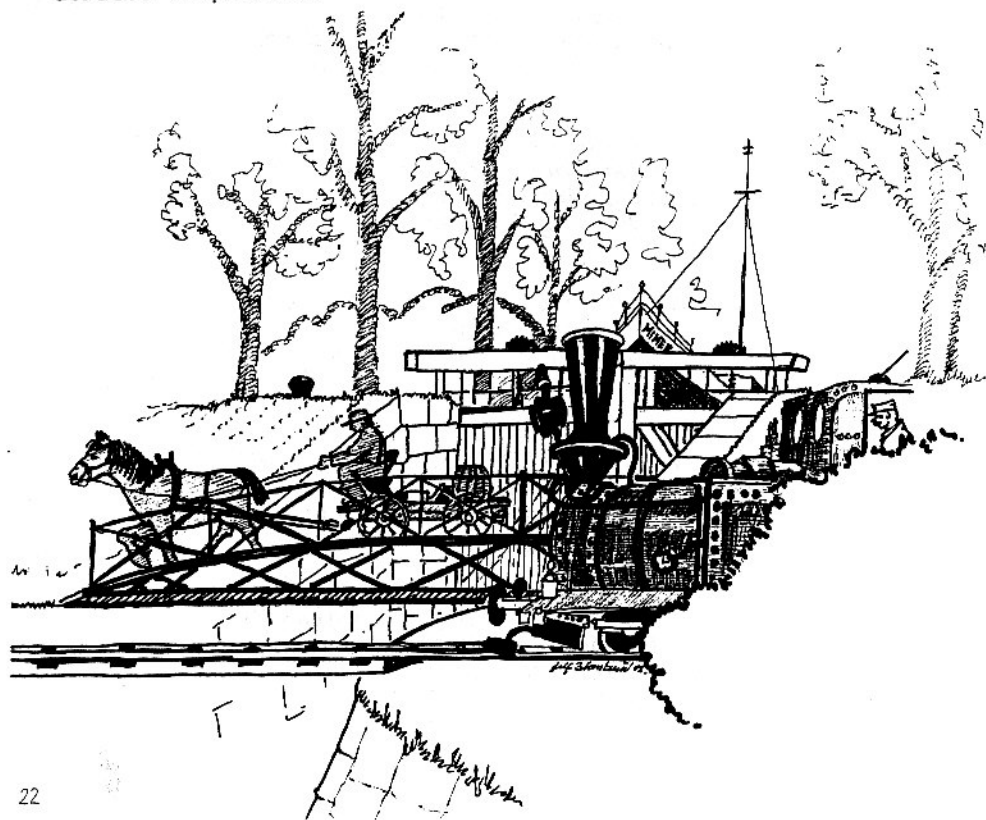
Nu vill jag dig tacka för tiden som gått
 För både glada och tråkiga stunder,
 Som vi haft tillsammans i torrt och vått,
 Farväl, ja farväl Vaulunder.

Under torvan på vallen, där kyrkan står,
 Jag får vila och taga en blund där,
 Till krematoriet (Martängen) du slutligen går,
 Då är din saga all, Vaulunder.

Är inte dikten en utomordentlig såväl hyllning som historieskrivning, så säg !

Den apostroferade raden om "prosten i Tuna" syftar på Karl Ludvig Lindberg, som föddes i Surahammar år 1860 och var son till en rättare vid bruket - en bror till honom förblev bruket trogen. Lindberg kom att bli den som i Nacka jordfäste den ryktbare majoren och disponenten vid Bruket, Peter Petersson, efter dennes hädangång år 1908. Lindberg blev slutligen biskop i Växjö, där han avled år 1928. Surahammar har sett två biskops-ämnen födas synbarligen, låt vara att det är ett per sekel.

Vid slussen möttes tre skilda kulturvägar. Lisjöbanan och gamla landsvägen på var sin rullbro över segelleden och så Ströms-holms kanal. Kanske kunde det se ut så här, efter Leif Blomkvists utmärkta illustration.

Banvallen till Lisjö blev en frekventerad transportled även fortsättningsvis, ej minst för dem som började bygga sommarstugor vid Glåpen. Och de naturvänner som sökte sig till markerna västerut valde gärna banan som cykelväg - inte ett enda påfrestande motlut.

Första turen för skrivarens del var den 30 maj 1955 och ledsagaren på denna premiärtur var Biologiska Föreningens på orten grand old man, gjutaren Birger Andersson, autodidakt och min läromästare och färdkamrat, nyligen vorden nittioåring, minnesgod och bror till Ivar Andersson "på loket". Birger bevakade flyttfågelsträcket vid Tippen noga och med fina observationer i följe. "Man måste ha ögon med sig", brukade han förklara sina upptäckter med.

Vi båda hade ovannämnda dag gästade Östra Vålsjön och där för första gången sett svarthakedopping på bo. Brunänder, viggas och lärkfalk var andra sköna synen och från Alderstugan ljöd koskälla och koråmanden. Plötsligt blev vi överraskade av skogvaktaren från Ursjötorp, vilken jämte biträde smugit på oss. De bevakade en älgko, som hade nyfödd kalv på en myrholme. Våra sällskap skildes åt under artighetsbetygelser, efter att vi förklarat vårt ärende.

Fågelskådande på den tiden var i en bruksort sällsport och gränsande till det suspekta - om det manne har

ändrat sig sedan dess - och ej sällan doldes kikaren hängande in för rocken.

På hemväg hörde vi tranor och vattenrall i Långdalsviken vid Norra Lisjön och vek så av mot Lisjö station, som man fortfarande sade. Där fanns och finns växtplatsen för tvåbladet, vår rara orkidé. Vi granskade granarna (*Abies normannia*) i backen mot Larsansjö bruk, där hägrarna häckar. Att Norrsjölunden senare skulle visa sig botaniskt högtintressant och skyddsvärd hade vi redan då på känn. Bevis därom kom dock först på allvar, när botanisk expertis, speciellt ifråga om de grupper inom växtriket som sammanfattas under rubriken kryptogamer, kommit till ort och ställe.

Tio år senare skulle ett fint fågel-skådartorn komma att stå färdigt vid Norra Lisjöns östra strand, uppfört av händigt folk i Biologiska Föreningen och som materiellt stöttats av kommunen och bruket.

Längs banan österut följde oss traktens alla sångare: I dunklet flöjtade svarthättan, i de ljusa björkkronorna svirrade grön-, trädgårds- och lövsångare och i backarna vid Baståsen trivdes törn- och ärtsångare. Vi drack oss, liksom fordom loket, otörstiga ur allmänningsskällan och fann blommande gullpudra i diket strax innan Baståsen, där järpe bullrade undan bland smågranarna.

Varnande rop hördes från bofinkar och i en grantopp posterade orsaken till uppståndelsen, sparvugglan, domherrestor och med huvudet på kulled tycktes det. Komna till Edit och Hans Winsth i deras vid Glåpens strand högt belägna stuga fick vi höra, att ugglan var daglig gäst hos dem. Hasse var en av initiativtagarna till Biologiska Föreningen, en glad och hygglig person som spred värme i vår förening och med praktiskt handlag, när något skulle uträttas. Jag saluterar hans minne !

När sista glimten av "Glåpens blåa öga" försvunnit gjordes nästa halt. I bergskravlet mot det nuvarande viltvattnet växte rylen och någon sommar senare fann vi den lilla späda orkidén spindelblomstret strax intill.

Komna ur skogen slog den ljusa ådalen emot oss. Den nu minskande kattfoten blommade i backarna vid Elingbo liksom brudbrödet. Snart var vi vid slussen och filosoferade. Här hade tre skilda kulturvägar mötts. Lisjöbanan och gamla landsvägen på var sin rullbro över segelleden och så Strömsholms kanal. Slussvaktaren Gustaf Nilsson etablerade en diversehandel intill slussen, troligen på 1880-talet och kommersen fortgick till år 1932. Här måste åtskilligt, såväl allvarligt som dråpligt, ha passerat. Våra bevingade ord hade säkert varit åtskilligt flera, om upptecknare här

funnits på plats. Tänk på alla pråmskeppare och andra sjöfarande, som här lagt i land för natten. Bonzo Berggren har i sin bok "Strömsholms kanal" lämnat fina skildringar ej blott av själva kanalen utan dessbättre också av människorna omkring densamma.

Vårt filosoferande avbröts abrupt av gulsångaren, den mästerlige härmaren, som överraskade med ett solo bortifrån tennisplan.

Därmed, kära Läsare, har detta kåseri bragts till slut. Jag ber om tillgift för dess brister, men har Du till äventyrs fått någon liten behållning av innehållet, är timmarna med dess sammanställning meningsfulla.

Arne Persson

Källor:

Birger Andersson, Ivar Andersson, Sara Linde (Muntl.)

Fritz Andersson
Surahammars Bruks historia

Ture Blom
Artikel i VLT

Björn Hallerdt
Leva i brukssamhälle

Teofil Öberg
Sura socken

Julbok för Västerås Stift år 1928

Tack Harald !

Vid årsmötet i Suragården den 20 mars hade vi anledning att avtacka avgående sekreteraren Harald Wedérus. Harald har sedan Surahammars biologiska förening bildades 1954 varit den som hållit i rodret och tillsammans med många andra eldsjälars drivit verksamheten framåt.

Nära 40 verksamhetsår i föreningen tillika i styrelsen är imponerande. Hur mycket vår hedersordförande har betytt för SBF går inte att förmedla via några rader i Mergus.

Kunskap, erfarenhet och humor har han genom åren med bibe-

hållen känsla och entusiasm förmedlat, i såväl tal som skrift.

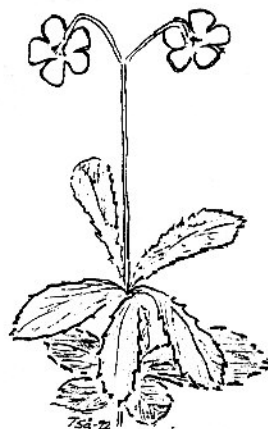
Värnet om hembygdens natur- och kulturvärden har varit rätt snöret och vi tycker oss märkt att hjärtat klappat litet extra för Lisjötrakten. Engagemanget för restaurering av smedbostad och Lisjö brukskyrka gav också Harald välförtjänt utmärkelsen Kulturstipendiet här om året.

Styrelsen och hela föreningen lyfter på hatten och tackar för insatserna och hoppas att vi även i fortsättningen får se Harald som medarbetare i Mergus.

Styrelsen

Vi vill ge rylen en chans !

RYL (*Chimaphila umbellata*) är ett litet ris, 1-2 dm högt, som man kan förväxla med lingonris om man inte känner igen dess karaktärer. Den växer i barrskog, ofta på sandig mark och blandar sig gärna med lingonriset. Från Surahammars kommun är den känd från ett fåtal lokaler, som JanOlsskogen (H-E Lang) och Mantesåsen där den upptäcktes av Nils Runnerus.

Rylens blad är läderartade, lansettliknande och tandade i kanten till skillnad från lingonrisets blad som är slätt i kanten. Bladen sitter i krans och är övervintrande. Blommorna har ljus rosensröda kronblad som är 5-taliga, fribladiga och sitter i fåblommig, långskaftad flock. Rylen blommar i juli - augusti.

Enligt gamla rön från Östergötland skall denna ört som dekokt vara så verksam mot reumatism, att den fått namnet "satt upp och gack".

Det största hotet mot rylen anses vara det moderna skogsbruket. Arten försvinner från kalhyggen. I Skogsstyrelsens utmärkta bok "Floravård i skogsbruket - artdelen" har rylen indelats i hotkategori 4 (hänsynskrävande).

Man kan förmoda att den i våra trakter var vanligare förr, under skogsbetets tid på 1950-talet. Korna höll skogen öppen och luckig, de höll tillbaka högre ris och annan kvävande undervegetation.

Efter kontakt med Alf Johansson på STORA har föreningens skogsgrupp i vår tagit bort en del små tallplantor och sly på växtplatsen på Mantesåsen. Vi vill med åtgärderna förhindra att alltför tät undervegetation kväver riset.

När Du i höst går ut i lingonskogen, håll ett vakande öga efter taggiga blad i krans. Upptäcker du en ny växtlokal så anmäl det till markägaren. Ditt fynd kan bidra till att ge rylen en chans !

Magnus Åhlén

KOHAGEN blir naturreservat !

Efter kommunens miljöråds senaste sammanträde stod glädjen högt i tak hos Naturskyddsföreningen. Politikerna i rådet var nämligen mycket positiva till att skydda Kohagen för framtiden.

Delegation att få bilda kommunalt naturreservat skall ansökas hos länsstyrelsen. Därmed ser det förhoppningsfullt ut och kohagenområdet kan innan årets slut bli länets första kommunala naturreservat. Kommunekologen Magnus Eklund har på ett förtjänstfullt sätt arbetat med ärendet.

Vi har tidigare i Mergus berättat om Kohagens naturvärden och om föreningens engagemang för restaurering och skydd av området.

Vi har också upplevt ett fantastiskt intresse från allmänheten, lärare och skolklasser som velat vara med och arbeta praktiskt i Kohagen.

Hos speciellt den äldre generationen surabor verkar Kohagen nästan vara ett "heligt" område. Och Mikael och Jan-Inge lägger ner mycket arbete för att också väcka "Kohagen-känsla" hos den yngre generationen, bl a att få lärare att förlägga fältstudier i området.

Skulle skogen i Kohagen huggas sitter förmodligen en "kramare" i varje träd.

Exemplet Kohagen visar hur viktigt det är att säkerställa liknande närnaturområden i den allmänna samhällsplaneringen !

Tom Sävström

*Skarven mellan vår och sommar
- en härlig tid att ta vara på.
Dit hör vårens första bukett av
vitsippsexplosionen.*